

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

הקש כל העריות ל'אחות אשה' ולא ל'אשת אח'

הגמרא במסכת יבמות (ג): מביאה ברייתא הדורשת את הכתוב 'עליה' לגבי איסור אחות אשה, ללמדנו שאף במקום מצות יבום אם יבמתו היא אחות אשתו - הרי היא אסורה עליו ואין בה דין יבום. ודנה הגמרא באריכות מה היה הצד שנתיר איסור אחות אשה במקום יבום, שבשלו הוצרכה התורה ללמדנו מתיבת 'עליה' שאיסור אחות אשה עומד גם במקום מצות יבום.

ואחת ההצעות בגמרא (ח.) היא, שלולי קרא ד'עליה' היינו לומדים איסור אחות אשה בהקש מאיסור אשה אח, כפי שדרש רבי יונה ואיתימא רב הונא בריה דרב יהושע, מהכתוב "כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו" - הוקשו כל העריות לאשת אח, מה אשת אח שריא אף כל עריות נמי שריין. ולכך הוצרך הכתוב להוסיף תיבת 'עליה' ללמדנו שאינו כן, אלא כל העריות אסורות אף במקום מצוה.

על מהלך זה מביאה הגמרא את קושייתו של רב אחא מדפתי לרבינא: מכדי כל עריות איכא לאקושינהו לאשת אח ואיכא לאקושינהו לאחות אשה, מאי חזית דאקשת לאחות אשה [- ואסורות במקום מצות יבום], אקשינהו לאשת אח [- ויהיו כל העריות מלבד ערות אחות אשה, מותרות במקום מצות יבום]. ומיישבת הגמרא במהלכה הראשון: לקולא וחומרא לחומרא מקשינן. דהיינו, שכיון שההיקש לאחות אשה מלמדנו שאיסור הערוה קיים גם במקום מצוה, ואילו ההיקש לאשת אח מלמדנו היתר - לפיכך יש לנו להקיש לחומרא ולומר שכל העריות אסורות אף במקום יבום כדרך שאחות אשה אסורה אף במקום יבום כפי שלמדנו מקרא ד'עליה'.

דעת התוספות בבבא קמא שמידה היא בתורה לא שנא באיסורא ולא שנא בממונא

ובשו"ת רבי עקיבא איגר (ח"ג סימן יז) נסתפק השואל שם בכלל דגמרא ש'לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן' האם הוא בדרך ספק - שמחמירים מספק שמא ההיקש הוא לחומרא, או שהוא מידה בתורה, והיינו שבתורת ודאי כך ההכרע שלימוד בדרך היקש נמסר לידינו שלעולם נלמד לחומרא ולא לקולא.

ורע"א מביא דברי התוספות בבא קמא (ג.) אשר פירשו להדיא שאינו מדין ספק אלא בתורת ודאי. שכן הגמרא שם מבארת שאף שהפסוק העוסק באב נזיקין 'רגל' איירי ברגל דלא מכליא קרנא, ואילו הפסוק העוסק באב 'שן' איירי בשן דמכליא קרנא, מכל מקום מקשינן שן לרגל, מה רגל לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא, אף שן לא שנא מכליא קרנא ולא שנא לא מכליא קרנא. והקשו התוספות: ואם תאמר, ונימא איפכא, דהא דמקשינן לחומרא הני מילי באיסורא אבל בממונא לא, ע"כ. וכיון שכאן הנידון הוא בהלכות ממון, אם כן יש לנו להקיש לקולא שאף רגל לא תתחייב אלא במקום דמכליא קרנא. ויישבו התוספות: ואומר ר"ת דמידה היא בתורה, לא שנא באיסורא ולא שנא בממונא.

ובפשטות התוספות נשאו ונתנו בנידון זה של השואל, שתחילה סברו התוספות שדין היקש לחומרא הוא מחמת ספק, ולכן רצו לומר דהא דמקשינן לחומרא הני מילי באיסורא, ומדין ספק דאורייתא לחומרא, אבל בממונא לא - שכן בממון לעולם הוא חומרא לאחד וקולא לבעל חוב שכנגדו [כך ביאר מרן הגרי"ג אדלשטיין שליט"א בשיעוריו]. ומזה גופא חזרו בהם התוספות בתשובת רבינו תם, והסיקו שדין זה ש'לחומרא מקשינן' - מידה הוא בתורה, ואינו מחמת ספק וממילא אף בממונות יש לדון לחומרא דוקא. ומדברי התוספות הללו פשט רע"א את ספקו של השואל.

ראיית רע"א מדברי התוספות בפסחים שמקשינן לחומרא בתורת ודאי

עוד הוסיף רע"א והביא ראיה לנידון זה מדברי התוספות בפסחים (מג: ד"ה סלקא), שם מביאה הגמרא (מג.) פסוק לרבות נשים באיסור חמץ. ומקשה הגמרא שהרי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. ומיישבת: סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות" - כל שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, והני נשי הואיל וליתנהו בקום אכול מצה, דהויא לי מצות עשה שהזמן גרמא, אימא בבל תאכל חמץ נמי ליתנהו, קמ"ל.

והקשו התוספות: תימה לר"י, היכי סלקא דעתך למידרש הכי, אדרבה איפכא יש לדרוש, דלחומרא מקשינן. דהיינו, שכיון שיש בפסוק זה היקש בין איסור חמץ למצות מצה, אם כן מסברא הייתי מקיש להיפך שנשים יהיו חייבות גם במצות מצה ולא הייתי פוטרם מאיסור חמץ, וממילא עדיין קשה קושיית הגמרא למה צריך פסוק לחייב אשה באיסור חמץ.

ותמה רבי עקיבא איגר, אם אכן נפרש שדין זה ש'לחומרא מקשינן' אינו אלא מחמת ספק, אם כן, לו יצויר שתאכל אשה חמץ בפנינו במזיד, הרי לא נוכל להלקותה, ובשוגג לא תביא חטאת, שהרי אין זה אלא ספק - ואם כן עדיין צריך את הריבוי מהפסוק לומר שאשה חייבת באיסור חמץ בתורת ודאי כדי שתלקה ותביא חטאת, ומה הקשו התוספות. אלא על כרחך שדין זה ש'לחומרא מקשינן' אינו מחמת ספק, אלא כמו שכתבו התוספות בבבא קמא "דמדה היא בתורה" - וממילא אשה שתאכל חמץ תלקה או תביא חטאת, גם לולי הריבוי.

דעת הפרי מגדים שמקשינן לחומרא מספק ותמיהת האבני נזר מסוגייתנו

אמנם מציין רע"א שהפרי מגדים (פתיחה לאו"ח א ט) כתב בפשיטות שדין 'לחומרא מקשינן' הוא

לחומרא

מקשינן

מדין או

מספק

יום שלישי יב אדר ב

יבמות דף ח

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

בש"ת אבני נזר (או"ח סימן סב אות ד) תמה על דעת הפרי מגדים מסוגייתנו, שבה מבואר להדיא שהסיבה שאין דין יבום בכל העריות הוא משום שמקשים לחומרא, ולכן מקשים את כל העריות לערות אחות אשה האסורה אף במקום יבום מקרא ד'עליה', ולא לערות 'אשת אח' המותרת במקום מצוה. ואילו אם כדברי הפרי מגדים שכל ההיקש לחומרא הוא רק בתורת ספק, אם כן כיצד עריות פטורות אף מחליצה, הלא דבר פשוט הוא שכל יבמה האסורה מספק חולצת ולא מתייבמת [וכמ"ש רש"י (ג. ד"ה ה"א): וכל היכא דאמרינן 'חולצת ולא מתייבמת' משום ספקא הוא].

וסיים האבני נזר: ולא אוכל להאמין שיצאו הדברים מפי הגדולים, ואין לי הספרים פה אטוואצק [עיר בפולין שאדמו"רים רבים שהו בה בחודשי הקיץ לצורך מנוחה ומרפא, וחלקם אף השתקעו בה] לעיין בהם.

רבי בן ציון אבא שאול בספרו אור לציון, רצה לבאר על פי זה את המו"מ בסוגיא. שהרי לכאורה תמוה כיצד רצה המקשן להקיש את כל העריות לאשת אח ולהתירם, והרי דבר פשוט הוא שיש להקיש לחומרא ומדוע שנקיש לקולא. אלא, שהמקשן ודאי ידע מדין זה ד'מקשינן לחומרא', אך הוא סבר שהטעם לכך הוא משום דמספק יש לנו להחמיר, ולכן הוקשה לו מדוע מקשים את כל העריות לאחות אשה לחומרא, הרי בכך נבוא לידי קולא - שהרי אנו פוטרים אותם ואת צרותיהם וצרות צרותיהם מיבום, ומתירים אותם לשוק אף ללא חליצה. וזאת כוונתו בקושייתו, שיש לנו להקיש אותם אף לאשת אח, להחמיר שיש בהם זיקת יבום ואסורות לשוק בלי חליצה. ועל כך ייטב הגמרא ד'מקשינן לחומרא', דהיינו שמידה היא בתורה שמקשים לחומרא, ולא מחמת ספק ולכן מקשים לאחות אשה - אף שעל ידי זה יצא קולא בכך שיהיו העריות מותרות לשוק בלא חליצה הם וצרותיהם וצרות צרותיהם.

היקש ל'אחות אשה' הוי חומרא דאית לידי קולא שמותרת לשוק

ובאמת העיר הערוך לנר מדוע חשוב דבר זה כ'היקש לחומרא', הרי יש כאן גם קולא בכך שפוטרים אותם לשוק בלא חליצה, ואין חוששים ללא ד'לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר'. ויישב הערוך לנר דכיון שאם נדונם באיסור ערוה יש בהם כרת במקום מצוה, ואילו אם נדונם כאשת אח לא יהיה בהם אלא איסור ד'לא תהיה אשת המת החוצה' שאינו אלא איסור לאו - ממילא לחומרא מקשינן שיהיה בהם איסור כרת ולא איסור לאו.

גם במצפה איתן הביא קושיה זו בשם ספר קרבן העדה. ויישב, דמוטב להקל באיסור זה דאינו אלא בלאו מלהקל באיסור יבום ערוה דהוי בכרת. ועוד יישב בדרך אחרת, דאזלינן בתר השתא ולא בתר חומר הנמשך מזה לדבר אחר. דהיינו שאנו דנים את עצם היבום אם מותר או אסור וכיון שהכרענו מדמקשינן לחומרא שהיא ערוה ואסורה עליו, ממילא אינה זקוקה לו ומותרת לשוק. וחומרא זו הרי היא כדבר הבא אחר ההכרעה הראשונה, ואין חוששים לו.

ובחידושי רבי עזריאל כתב אף הוא כעין סברא זו, שכיון שעיקר המצות היא היבום והחליצה טפילה, ממילא הנידון הוא על היבום והכרעת הדין לגבי היבום מכריעה את הדין גם לגבי החליצה, וכיון שכלפי היבום אזלינן לחומרא ואמרינן שאשה זו אסורה על יבמה, ממילא אף לענין החליצה אזלינן בתר הכרעה זו ופטורה מן החליצה. ולפי זה כתב רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל לדחות את ראיית האבני נזר, שכן אפשר באמת שדין 'לחומרא מקשינן' אינו אלא מספק, אך כיון שמדיני הכרעת הספקות אנו מכריעים לגבי היבום שאשה זו אסורה, ממילא אין דנים את החליצה בפני עצמה, אלא היא נטפלת להכרעת הדין לגבי היבום.

אם מילה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא מחמת איסור מילה שלא בזמנה בשבת

להשלמת הענין נציין למה שרצה השואל בתשובה לרע"א ליישב על פי דעתו שדין 'לחומרא מקשינן' הוא מספק. דהנה הגמרא במסכת קידושין (כט.) ממעטת אשה ממצות מילה משום דכתיב 'אותו' - אותו ולא אותה. והקשו התוספות (ד"ה אותו) למה לי קרא, תיפוק ליה דמילה מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. ויישבו התוספות שכיון שמיום השמיני והלאה, במילה שלא בזמנה, אין לה הפסק - ממילא אין מצות מילה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא. ומוסיפים התוספות שאף שלילה לאו זמן מילה, הסוגיא שם אזלא כדעת הסוברים (יבמות עב.) שמותר למול בלילה מילה שלא בזמנה. והקשו המפרשים, מה הועילו התוספות בכך שהעמידו את הסוגיא כדעת הסוברים שמילה כשרה בלילה, הרי עכ"פ בשבת אין מלים מילה שלא בזמנה, ואם כן סוף סוף מילה הרי היא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות.

ורצה השואל לומר לפי דברי דבריו, דהנה האיסור של אשה למול בשבת הוא מכח היקש - כל שישנו בשמור ישנו בזכור - ולכאורה היה אפשר להיקש להיפך כל שאינו בזכור אינו בשומר, אלא שמקשים לחומרא. אך כיון שהוא רק מכח ספק, אם כן לענין מילה היה לנו להחמיר להיפך ולומר שמא אשה אינה בכלל מצות שבת ואם כן דין מילה להתקיים אף בשבת, ואם כן מילה אינה מצות עשה שהזמן גרמא ואף אשה תתחייב בה וכמו שהקשו התוספות.

אמנם דחה רע"א את דבריו, שהרי משנה מפורשת היא במסכת שבת (סב.) "ואם יצתה חייבת חטאת", הרי להדיא שחייב אשה בשבת אינו מכח ספק אלא מכח ודאי, שהרי מספק אינה יכולה להביא קרבן שמא הוא חולין בעזרה. ואם כן אדרבה ממקום שבא השואל להוכיח שדין 'מקשינן לחומרא' מספק, יש לנו ראייה שדין זה הוא בתורת ודאי ד'מידה היא בתורה' שהרי אם לא כן כיצד חייבת אשה מכח ההיקש להביא קרבן. [אמנם דחה רע"א שאין להביא ראייה משם, כי יתכן וכל ההיקש הוא רק לענין הלאו, אבל לענין הענוש של כרת וחטאת אשה חייבת כאיש גם לולי ההיקש].

"וסיים"
האבני נזר:
ולא אוכל
להאמין
שיצאו
הדברים
מפי
הגדולים,
ואין לי
הספרים
פה
אטוואצק
לעיין בהם"

לתרומות והקדשות

ניתן לפנות למייל
המערכת

כל תרומה מסייעת
בהפצה רחבה של
הגליון